

MIGEL ANHEL ASTURIJAS

**GOSPODIN
PREDSIEDNIK**

Prevela
Gordana Mihajlović

■ Laguna ■

Naslov originala

Miguel Ángel Asturias
EL SEÑOR PRESIDENTE

Copyright © Miguel Ángel Asturias, 1946 and Heirs of
Miguel Ángel Asturias.
Translation copyright © 2023 za srpsko izdanje, LAGUNA

**GOSPODIN
PRESEDNIK**

Sadržaj

UVOD	9
TRI ZAPISA O MIGELU ANHELU ASTURIJASU. . .13 Mario Vargas Ljosa	
GOSPODIN PREDSEDNIK	27

UVOD

Španska kraljevska akademija i Udruženje akademija španskog jezika odaju počast Migelu Anhelu Asturijas u objavljivanjem jednog od njegovih najslavnijih romana – *Gospodin Predsednik*. Uvršćujemo ga u našu komemorativnu zbirku dela, koju do danas sačinjavaju *Don Kihot od Manče* (2004), *Sto godina samoće* (2007), *Najprozračnija oblast* (2008), *Opšta antologija* Pabla Nerude (2010), *Gabrijela Mistral u stihu i prozi* (2010), *Grad i psi* (2012), *Ruben Dario. Od simbola do stvarnosti* (2016), *Košnica* (2016), *Osnovni Borhes* (2017), *Ja, vrhovni* (2017) i *Školice* (2019).

Migel Anhel Asturijas je dobitnik Nobelove nagrade za književnost 1967. godine; i Gvatemala, njegova domovina, kao i ceo svet španskog govornog područja, dočekali su tu nagradu kao priznanje njegovom stvaralaštvu i celokupnoj latinoameričkoj književnosti.

Asturijas je priznat kao jedan od najbriljantnijih autora svetske književnosti i preteča takozvanog latinoameričkog buma. *Gospodin Predsednik* je njegov najslavniji roman i jedan od najvećih predstavnika podžanra poznatog kao „roman o diktatoru“, za koji čitava književna kritika priznaje da je karakteristično

američki. Taj podžanr je tako usko povezan s književnom tradicijom Latinske Amerike da su neki kritičari i pisci komentara u njegove prve prethodnike ubrojali hronike Bernala Dijasa del Kastilja ili Fransiska Lopesa de Gomare. Međutim, razumnije je prve pojave ovog podžanra pripisati književnim delima o kaudiljosima* koji zauzimaju vlast nakon dobijanja nezavisnosti. Toj kategoriji pripadaju *Fakundo* Dominga Faustina Sarmijenta, objavljen 1845, i *Amalija* Hosea Marmola iz 1851. godine. Oba dela kritikuju policijsku državu koju je uveo predsednik Huan Manuel de Rosas (iako je to kod Sarmijenta posredno, pošto je njegov glavni junak Fakundo Kiroga, provincijski kaudiljo s političkim idejama sličnim idejama diktatora koji je vladao Argentinom od 1829. do 1852. godine). Ipak, s obzirom na to da *Fakundo* nije roman u pravom smislu te reči, status osnivača podžanra je pripisan *Amaliji*.

Redovnost diktatorskih vlada u Latinskoj Americi, od početaka XIX veka pa sve do današnjih dana, pružila je prvorzedan zaplet piscima romana i, naporedo s tim, priliku da se pobune i politički deluju putem angažovane književnosti koja kritikuje samovolju i zahteva da je zamene stabilni demokratski sistemi. Najpriznatiji autori su otišli tako daleko da su planirali serije ili zbirke „romana o diktatoru“. Godine 1967, na skupu na kome je učestvovala važna grupa tadašnjih najboljih latinoameričkih književnika, dogovoren je književni projekat koji je dobio naziv „Očevi otadžbine“. Predloženo je da se napiše zbirka biografija diktatora Latinske Amerike. Trebalo je da Karlos Fuentes piše o Meksikancu Antoniju Lopesu de Santa Ani, Vargas Ljosa o peruanskom generalu Manuelu A. Odriji, Aleho Karpentijer o Kubancu Herardu Maćadu, Horhe Edvards o predsedniku Čilea Hoseu Manuelu Balmasedi, Hose Donoso o Bolivijcu Marijanu Melgarehu, Hulio Kortasar o Argentinu Huanu Domingu Peronu, Augusto Monteroso o

* Šp.: *caudillo*, vođa, glavnokomandujući. (Prim. prev.)

predsedniku Nikaragve Anastasiju Somosi, i Augusto Roa Bastos o Paragvajcu doktoru Fransiji. Plan nije ostvaren u potpunosti, pa ipak, na podsticaj tih dogovora ili na ličnu inicijativu autora, odmah su počeli da se objavljuju različiti „romani o diktatoru“. *Pribežište u metodi* (1974) Aleha Karpentijera; *Ja, vrhovni* (1974) Augusta Roe Bastosa; *Jesen patrijarha* (1975) Gabrijela Garsije Markesa; *Roman o Peronu* (1985) Tomasa Eloja Martinesa; *General u svom lavirintu* (1989) Gabrijela Garsije Markesa, i *Jarčeva fešta* (2000) Marija Vargasa Ljose glavni su predstavnici tog književnog pokreta.

Kad je reč o Asturijas, preteči celog pokreta, njegovo zanimanje za problem kaudiljizma prvi put je izraženo u jednoj priči, napisanoj 1923. godine, čiji naslov glasi „Politički prosjaci“. U više navrata u pisanim tekstovima i intervjuima govorio je da ju je napisao pogođen žalosnim odgovorom političkih vlasti na katastrofu izazvanu velikim zemljotresom koji je srušio Gvatemalu sa zemljom dvadeset petog decembra 1917, kad je on imao osamnaest godina. Prepravljao je svoju priču u Parizu od 1924. pa nadalje i pretvorio je u briljantan roman. Takođe, na njega su sigurno uticali razgovori kojima je prisustvovao na Monparnasu, u kojima su učestvovali pisci iz Venecuele, Gvatemale, Meksika i drugi iz različitih latinoameričkih država, a u kojima je često bila reč o postupcima i ispadima diktatora, što ga je navodilo da prizove u sećanje diktaturu koju je u Gvatemali nametnuo Estrada Cabrera (trajala je od 1898. do 1920. godine). Uticaji književnih pokreta s kojima se povezao u Parizu takođe su odredili promene u ustrojstvu priče i jezika u romanu.

Godine 1933. Asturijas se vratio u Gvatemalu; roman je bio potpuno dovršen. Na vlasti je bio novi diktator Horhe Ubiko, koga je pisac optužio da se oštro suprotstavio objavljivanju *Gospodina Predsednika*. Moralo je da se sačeka trinaest godina da roman bude izdat. Ni u jednom trenutku u romanu se ne navodi ime gospodina Predsednika, koji izgledom podseća na

Estradu Kabreru a u nekim kritičnim trenucima postupa kao Ubiko. Međutim, Asturijas nije želeo da stvori nikakvu biografiju, nego da napiše delo s univerzalnim dometom u kome će izneti kakve su posledice diktatura na potlačena društva.

Godine 1946. izdavačka kuća *Kosta-Amik* iz Meksika objavila je prvo izdanje koje su finansirali lično pisac i njegova porodica. Odmah je naišlo na dobar prijem kritike, koja je istakla latinoameričke kvalitete knjige.

Migel Anhel Asturijas

Mario Vargas Ljosa

TRI ZAPISA O MIGELU ANHELU ASTURIJASU

1. MAJANSKI ČAROBNJAK U LONDONU

Dugi niz godina nije dolazio u London, ali čim je izašao iz automobila – krupan, čvrst kao da je sazdan od granita, savršeno uspravnog držanja iako je imao gotovo sedamdeset godina – prepoznao je mesto i zastao da baci dug, setan pogled na uličicu stešnjenu između Britanskog muzeja i Rasel skvera gde mu je bio rezervisan hotel. „Pa u ovoj ulici sam živeo kad sam prvi put došao u Evropu“, izgovorio je iznenađeno. Prošle su četrdeset četiri godine i mnogo vode je otad proteklo ispod mostova na Temzi. Bila je 1923. godina i Migel Anhel Asturijas nije ni sanjao da će postati pisac. Nedugo pre toga je položio advokatski ispit a nekoliko članaka protiv vladavine vojske dovelo ga je u težak položaj u Gvatemali. Hose Antonio Ensinas, koji se nalazio u izgnanstvu u toj zemlji, nagovorio je porodicu da dopusti Asturijas da otputuje s njim u London, na studije ekonomije. I tako je i bilo. Putovali su zajedno, smestili se u ovoj uličici koju Asturijas sad melanholično zagleda. Ali londonske magle su prestrašile mladog Gvatemalca, neutešnog što nije pronašao ni jednog jedinog sunarodnika u gradu. „Čak je

i konzul Gvatemale“, veli, „bio Englez.“ Kroz svega nekoliko nedelja otišao je na „kratko“ putovanje u Pariz, da bi prisustvovao proslavi državnog praznika 14. jula. Međutim, tamo je naprečac promenio planove, odustao od Londona i od ekonomije, upisao se na studije antropologije na Sorboni, otkrio majansku kulturu na predavanjima profesora Žorža Rejnoa, godinama prevodio *Popol Vuh*, pisao pesme, a potom nekoliko legendi koje su oduševile Valerija, i kasnije roman (*Gospodin Predsednik*), koji će od njega zauvek načiniti pisca. Da li bi mu sudbina bila ista da je ostao u Londonu? Zacemento se to često pitao u ovih nedelju dana što ih je proveo u Engleskoj, držeći predavanja, po pozivu Kings koledža. Neobično, pozornica jednog od tih razgovora bila je Londonska škola ekonomije. Sastanak koji je davnih godina zakazao Hose Antonio Ensinas, između te ustanove i svog prijatelja iz Gvatemale, naposljetku se ipak odigrao.

Tema predavanja na Londonskom univerzitetu nosi naslov „Društvena pobuna u latinoameričkoj književnosti“. Sala je prepuna studenata i profesora, a tu je i nekoliko atašea za kulturu iz Južne Amerike (naravno, ne i ataše iz Perua). Na podijumu, za govornicom, pomalja se jedino Asturijasovo lice, kao izdeljano udarcima čarobnjakove sekire ili kao majanski totem, i veoma glasno i žustro čita i tu i tamo pravi napadne pokrete (ili čarobne zamahe) rukom. Ponavlja isto što je u ranijim prilikama kazao o latinoameričkoj književnosti koja je, po njegovim rečima, bila i biće „književnost borbe i pobune“. „Hispanoamerički romanopisac piše zato što mora da se bori s nekim, naš roman nastaje iz stvarnosti koja je za nas bolna.“ Od svojih početaka, tvrdi, latinoamerička književnost je predstavljala sponu ukazivanja na društvene nepravde, svedočenje o eksploataciji Indijanaca i robova, mukotrpan trud borbe rečima da bi se popravio položaj čoveka u Americi. Kao klasične primere navodi *Kraljevske komentare* Inke Garsilasa,

*i Rusticatio mexicana** jezuite Landivara. Daje kratak pregled romantičarske književnosti, u kojoj volju za ukazivanjem na društvene nepravde umanjuje prekomerna živopisnost lokalnog folklora, a zatim se dotiče Indiheniističkog pokreta za čije nastajanje utvrđuje datum objavljivanja *Ptica bez gnezda*. Indiheniistički pripovedači, po Asturijasovim rečima, opisujući bespoštedno bedan život američkih seljana, uzdižu do najvećeg stepena jačine i kvaliteta, pa i autentičnosti, tu aktivnu predodređenost u korist pravde s kojom se zanimanje književnika pojavilo na našem tlu. S vatrenim ubedeđenjem govori o delu Bolivijca Alsidesa Argedasa, koji je u romanu *Bronzana rasa* opisao trojicu glavnih junaka tragedije u Altiplanu: „nezasiti zemljoposjednik, ogorčeni, okrutni i nižerazredni mešanac, i Indijanac čiji položaj je gori od položaja konja ili magarca, zato što se o njemu ne može čak ni pregovarati“. Hvali delo Augusta Sespedesa, koji je u *Đavoljem metalu* kritikovao nepravde nanete rudarima na Patinjevim posedima, i *Janakunu* Hesusa Lare, „zato što je pokazao, u svem svom srozavajućem užasu, sudbinu bolivijskih zavisnih poljodelaca“. Zatim pominje dela Horhea Ikase i Sira Alegrije, koja upotpunjuju prikaz zlostavljanja, gaženja i zločina počinjenih protiv Indijanaca u tom području Anda. Ali, dodaje, ne samo u zemljama s veoma brojnim domorodačkim stanovništvom, pojavila se književnost nadahnuta društvenim i političkim temama. Latinoamerički roman takođe ume delotvorno da kritikuje nedolične postupke „savremenog finansijskog kapitalizma u fabrikama, na naftnim poljima, u predgrađima i na plantažama“. Kao primer navodi *Tamnu reku* Alfreda Varele, koji je izložio dramu seljaka s plantaža matea u severnoj Argentini, i *Dotle, ne dalje* Pabla Rohasa Pasa, u kome je oslikan stradalni put radnika na plantažama šećerne trske u Tukumanu. Život u stadijumu larve

* Lat.: život u meksičkom selu. (Prim. prev.)

parazitskih gradova, predgrađa sa sklepanim kućama u kojima se tiskaju doseljenici iz unutrašnjosti, takođe je podstakao, veli, borbeni duh i osećaj za pravdu latinoameričkog pisca: ističe „psihološku studiju solidarnosti među ljudima iz sirotinjskih kvartova“, koju je dao Bernardo Verbinski u romanu *I Amerika je vilja miserija*^{*}, i zanimljiv slučaj brazilske književnice Marije de Hesus, koja u knjizi *Favela* oslikava pronicljivu fresku svog svakodnevnog života i života njenih sapatnika u jednoj faveli u Rio de Žaneiru. Nadugačko i naširoko obrazlaže nacionalne osobine koje je poprimila latinoamerička književna pobuna i objašnjava kako se može govoriti o „srednjoameričkom romanu o banana državama“, „venecuelanskom naftnom romanu“ i „čileanskom rudarskom romanu“. Kao primer u ovom poslednjem slučaju navodi knjigu *Sin šalitre* Volode Tejtelbojma. U prošlosti, dodaje, „latinoamerički romanopisci su najvećma dolazili iz eksploatisanih klasa, i mogli su biti optuženi za ogorčenost ili pristrasnost“. Međutim, sad postoje i pisci koji potiču iz viših staleža, koji ne podnose nepravdu i u svojim knjigama skeniraju samoživost i otimačinu sopstvenog sveta. Takav je slučaj, kaže, sa Čileancem Hoseom Donosom, koji je u *Krunisanju* opisao srozavanje i slom jedne aristokratske porodice iz Santijaga. Naposletku, ukazuje da latinoamerički pisci danas, ne odričući se stava izazova i ukazivanja na društvene nepravde, pokazuju mnogo veće zanimanje za probleme strukture i jezika i razrađuju svoje teme tako da budu složenije, stvarajući zaplete koji uključuju i postupke likova i njihove psihološke mehanizme ili osetljivost, i ponekad više pribegavaju mašti ili snu nego strogo društvenom iskustvu.

Dok mu srdačno pljeskaju, ja nastojim da na licima studenata Londonskog univerziteta odgonetnem dejstvo koje je,

^{*} Šp.: *villa miseria*, neformalan naziv za divlja naselja sa gusto načičkanim kućicama ili straćarama izgrađenim od lima, drveta i drugih nesolidnih materijala u Argentini. (Prim. prev.)

može biti, na njih ostavilo to strasno izlaganje, taj jednostrani društvenopolitički prikaz latinoameričke književnosti. Do koje mere ih može dirnuti ili iznenaditi saznanje da s druge strane Atlantskog okeana među piscima preovlađuje, kao što im je rekao Asturijas, to dikensovsko poimanje književnog poziva? Da li prihvataju, odbijaju ili ih jednostavno ne zanima taj aktivistički stav, danas veoma neobičan mladim piscima iz njihove zemlje koji se zdušno trude da eksperimentišu s gramatikom, „psihodeličnom“ revolucijom ili analizom otuđenja izazvanog čudesima tehnike? Ali ne uspevam ništa da otkrijem: posle osam meseci provedenih u Londonu lica Engleza su za mene i dalje savršeno neodgonetljiva.

Kad se smrklo – Asturijas je imao sreće, dogodilo se da je dan bez kiše i magle, čak je toplo dok tumaramo okolinom Rassel skvera u potrazi za restoranom – njegov ga je izdavač ostavio slobodnog (došao je u hotel da mu najavi da će se u septembru istovremeno pojaviti prevodi *Gospodina Predsednika* i *Vikenda u Gvatemali*), i usuđujem se da ga zapitam nije li, po njegovom mišljenju, pomalo pristrasno govoriti o latinoameričkoj književnosti uzimajući u obzir samo ono što sadrži od društvene kritike i političkog svedočenja, nije li izbor tog jedinog ugla iz koga će suditi o njoj pomalo proizvoljan. (Pomišljam da takva tačka gledišta nesumnjivo poseduje jednu prednost: služi da se od zaborava otrgnu mnoge knjige napisane s dobrim namerama, zanimljive kao dokumenti, ali književno siromašne; i jednu veliku manu: isključuje iz latinoameričke književnosti pisce kao što su Borhes, Oneti, Kortasar, Areola i drugi, što je uznemirujuće). Asturijas misli da nije pristrasan, nego samo nepotpun. Trenutno radi, kaže mi, na drugom delu tog eseja, u kome će podrobnije pisati o romanopiscima koji su postali poznati poslednjih godina: njegovo predavanje je, zapravo, prilično zastarelo. Navrh mi je jezika da mu kažem da ako bi se to isključivo društvenopolitičko sito i rešeto primenilo na njegovo vlastito stvaralaštvo, nekoliko njegovih knjiga, možda

najsmelijih i najlepših na osnovu svoje uobrazilje i proze (kao što su *Ljudi od kukuruza*, na primer), našlo bi se u teškoj, sporednoj situaciji. Međutim, on je sad zauzet, proučava jelovnik, i odlučujem da mu više ne dosađujem. S druge strane, njegove tvrdnje o književnosti, premda veoma sporne, vatrene su, pune života, i mogu biti zdrave za publiku naviknutu da sluša vazdušaste i maglovite pojmove kakvi sačinjavaju današnju književnu modu. Malo „zemne agresivnosti“ može dobro doći oniričnoj omladini iz „pop“ generacije.

London, maj 1967. godine

2. Asturijasov paradoks

Ljudi od kukuruza je najzagonetniji i najkontroverzniji roman Migela Anhela Asturijasa. Dok ga neki kritičari smatraju njegovim najuspelijim delom, drugi mu zameraju zbog narušavanja celine zapleta i stilske hermetičnosti. Profesor Džerald Martin, koji je preveo roman na engleski jezik, priredio je kritičko izdanje te knjige za Asturijasova Sabrana dela čije objavljivanje je otpočelo pod pokroviteljstvom Uneska. Upravo sam pročitao, u rukopisu, Martinovu studiju, i još mi se vrzma po glavi osećaj zbunjenosti i poštovanja koji je kod mene izazvao njegov impresivan rad: gotovo hiljadu i po primedbi i predgovor dvaput opširniji od romana.

No, ipak, *Ljude od kukuruza* nije zatrpalo to brdo erudicije, nego roman izlazi iz nje obogaćen. Džerald Martin preobražava arhipelag, što se činilo da je knjiga, u teritoriju međusobno čvrsto povezanih područja. Njegova teza je da roman predstavlja opsežnu alegoriju onoga što je zadesilo ljudski rod kad se plemenska kultura raspala i ustupila mesto klasnom društvu. Taj proces se pojavljuje u metamorfozama u kontekstu Gvatemala, ali njegova obeležja važe za svako društvo koje je iskusilo

taj istorijski prelaz i u tome leži, po Martinovim rečima, značaj knjige koju je proučio tako zlački i strasno.

Prosvetljujuće je upoznati majanske i astečke izvore, neposredno ili tangentno iskorišćene u romanu. Ispod korpusa knjige nalazi se zbijen kostur prehispanjskih materijala koji polaze od naslova i divnog mota („Ovde žena, a ja usnuo“) do uznemirujućeg mravinjaka u koji se čovečanstvo pretvorilo na kraju romana. Martin pokazuje da iznenadna kretanja naracije tamo-amo u *Ljudima od kukuruza*, izuzetno neobičan ritam knjige, nisu bez opravdanja, nego su proizvod drevnog smisla postojanja. Smisla postojanja ljudi koji održavaju religijske spona sa prirodnim svetom a i sami žive u stanju prirode. Prividni nered u *Ljudima od kukuruza* jeste red prvobitnog uma koji je opisao Levi Stros.

S druge strane, Martin je sve elemente vradžbina, magije, praznoverja, obreda i svečanosti kojima obiluje knjiga uporedio sa konstantama koje je Mirča Elijade otkrio u verovanjima i običajnim religijskim postupcima nezapadnih naroda i s Jungovim istraživanjima o mitskim formama u kojima se obično ispoljava kolektivno nesvesno, i pronašao je fascinantne podudarnosti. Proces konstruisanja priče iz kog su nastali *Ljudi od kukuruza* bio je mnogo manje slobodan i spontan nego što je mogao podozrevati i sam Asturijas. On je imao svest o izvorima koje je koristio, ali je nesumnjivo verovao da to čini bez drugih ograničenja osim svoje slobodne volje. Martin dokazuje da nije bilo tako. Preuređujući te materijale i mešajući ih s materijalima koje je izmišljao – koristeći za to tehnike što se nisu zasnivale na razumu, poput automatskog pisanja koje je u modu uveo nadrealizam dok je Asturijas živeo u Francuskoj – on ih je nesvesno, intuitivno, oblikovao prema sistemima mišljenja, verskog i mitološkog stvaralaštva, zajedničkog prvobitnim društvima, kao što će se ukazati prilika da se dokaže naučnim putem nakon pojavljivanja romana.

Još jedna zasluga profesora Martina jeste što je pružio dovoljno dokaza da se ispravi jedna veoma rasprostranjena greška o Asturijas: da je bio kostumbristički pisac. Pretpostavka da on to jeste podrazumeva napor usmeren na oživljavanje savremenih lokalnih običaja – društvenih i jezičkih – na pretvaranje književnosti u slikovit život tog područja kakav se ispoljava danas. Istina je da Asturijas upotrebljava mahnitito „lokalni“ rečnik, ali taj jezik nije deskriptivistički, nije odabran kako bi prikazao živ govor nego iz poetskih i izražajnih razloga. Drugim rečima: njegov smisao postojanja nije da izrazi realnu stvarnost, nego da se odvoji od nje, da stvori drugu stvarnost, književnu, čija istina zavisi od njene laži, odnosno od različitosti, a ne od sličnosti s tim modelom. Asturijas čak nije ni govorio neki od domorodačkih gvatemalskih jezika, i u *Ljudima od kukuruza* uistinu važni domorodački običaji i navike potiču iz prošlosti, ne iz sadašnjosti, i što je još značajnije, iz knjiga, a ne iz proživljenog iskustva. Domorodačka sirovina koju je Asturijas iskoristio vodi poreklo od istorijske erudicije mnogo više nego od nekakvog neposrednog znanja o gvatemalskom folklornom nasleđu njegovog vremena. I za to bez sumnje treba zahvaliti tome što, mada se čini da spoljašnji izgled govori drugačije, ljudi od kukuruza iz romana imaju veze i sa seljanima iz današnje Mezoamerike kao i s onima s bolivijskog Altiplana ili iz Afrike.

Istorijsko iskustvo opisano u romanu nije bespomoćnost i beda domoroca iz naših dana nego prvobitna trauma njegove kulture, naglo prekinute dolaskom konkvistadora, razvijenije i moćnije civilizacije, koji su ih podjarmili i izopačili. Obreli su se, iznebuha, pred drugačijim bogovima koji su stigli da silom zamene njihove vlastite bogove, pred poimanjem ovog i onog drugog, skrivenog sveta, koji se niukoliko nije podudarao sa svetom u kome su oni dotad bili duboko ukorenjeni, i pred tim da moraju da promene način rada, porodičnog života, ishrane, mišljenja, kako bi preživeli, to je drama čiji su glavni junaci bili svi narodi sveta koje je kolonizovao Zapad. I kod

svih njih, akulturacija je stvorila istu komplikovanu dijalektiku prisvajanja, zamene i menjanja između kolonizatora i kolonizovanog. Najrasprostranjenija od svih pojava u tom procesu jeste zaobilazno i suptilno umetanje drevnih verovanja i običaja u verovanja i običaje koje sa sobom donosi zavojevač i njihovo unutrašnje izvrtanje dejstvom tog polaganog krijumčarenja.

Ambiciozna namera profesora Martina – velikim delom ostvarena – jeste da pokaže da je ta vrsta iskustava, zajednička za narode četiri petine zemaljskog šara, smesa od koje je načinjen Asturijasov roman, i da se jedino uzimajući u obzir tu činjenicu može u potpunosti shvatiti bogatstvo ove knjige. Kao i snači se u tami nekih njenih stranica. Martinovo dugačko iznošenje dokaza, nasuprot onome u šta je Asturijas lično verovao – pošto je često izjavljivao da je njegovo stvaralaštvo steklo društvenu svest tek nakon *Ljudi od kukuruza* – čvrsto uspostavlja sliku književne imaginacije ukorenjene u istoriji tlačenja i uništavanja prvobitnih kultura, iz koje izvlači sve njene životne sokove, njihove mitove, poeziju i stranputice. Paradoks je poučan; Asturijas je bio veliki angažovani pisac i onda kad nije znao da on to jeste. Kad je poželeo da to bude i napisao grubo realističnu trilogiju *Zeleni papa*, *Jak vetar* i *Oči pokojnika*, to je bilo daleko manje duboko i žrtvovano je ono najoriginalnije i najkreativnije u njemu.

Lima, septembar 1978. godine

3. GOSPODIN PREDSEDNİK

Ovaj roman je nastao iz priče *Politički prosjaci* koju je Migel Anhel Asturijas napisao u Gvatemali pre odlaska u Evropu. Pošto je prvo izdanje romana iz 1946. godine – to nesavršeno izdanje je on ispravio i preinačio u sledećem izdanju, koje je objavila izdavačka kuća *Losada*, u Buenos Ajresu, 1948. godine

– zapravo je na ovoj knjizi radio više nego i na jednoj drugoj koju je napisao, mada s dugim pauzama kad gotovo da nije ni dotakao rukopis. U romanu su navedeni datumi „Pariz, novembar 1923, 8. decembar 1932“. Po rečima svih kritičara koji su se bavili knjigom, i po svedočenju samog autora, nadahnuta je diktaturom Manuela Estrade Kabrere, gospodara i vlasnika Gvatemale tokom dvadeset dve godine, između 1898. i 1920.

Podsetili smo, u prvom od ovih zapisa, da je Asturijas otišao u London na studije ekonomije, ali da je tamo naglo promenio planove, otputovao u Pariz, upisao se na Sorbonu na predmet profesora Žorža Rejnoa, koji ga je naveo da otkrije majansku kulturu, i godinama prevodio *Popol Vuh*. U Parizu je pisao pesme, *Legende iz Gvatemale* (1930), a zatim *Gospodina Predsednika*. Dakle, gotovo čitav roman je napisan u Francuskoj.

Postoji određeni nesporazum s ovom knjigom, a u koji je uključen i sam Asturijas, jer je svojim tvrdnjama doprineo njegovom nastanku. Videli smo, u prvom zapisu, da je on bio oduševljen socijalnim romanom i romanom ukazivanja na društvene nepravde, koji je pokazivao strahote što su ih u Latinskoj Americi počinili diktatori, te je i on sam, u brojnim prilikama, predstavljao svoj roman kao primer tog žanra.

To gledište je nesumnjivo važno u *Gospodinu Predsedniku*. U pitanju je jedna od prototipskih tema takozvanog realističkog ili kostumbriškog latinoameričkog romana, proisteklog iz dramatičnog iskustva u istoriji većine zemalja novog kontinenta koje su, gotovo sve, propatile pod diktatorima. Međutim, u *Gospodinu Predsedniku*, iako postoji stalno i opsesivno prisustvo takve teme, ona nije najvažnija u njemu. Da jeste, roman se nikad ne bi istakao u toj grupi donekle priprostih romana i ne bi još uvek bio tako živ.

Dakako, isto kao i mnogi drugi, ovaj roman naglašava veoma konkretnu činjenicu hispanoameričke istorijske i društvene stvarnosti: propast koju izazivaju diktature, ljudske tragedije, privredne katastrofe i korupciju koje one znače za zemlju. Ipak,

on to čini na veoma poseban način, ne upadajući u formalne nemarnosti i omaške veoma česte u književnosti ukazivanja na društvene nepravde u Latinskoj Americi, suptilnim, originalnim i podsticajnim književnim sredstvima, a pre svega, u mnogo širem kontekstu nego što su ukazivanje na društvene nepravde ili puko političko svedočenje. U romanu je ta pojava pre postavljena kao borba između dobra i zla, u jednom nerazvijenom društvu gde zlo kao da je odnelo potpunu pobeđu. U knjizi ne postoji ni jedan jedini lik koji će se spasiti, pa ni mlada Kamila, koja popušta pred ucenom, udaje se za diktatorovog miljenika, lepog Migela Anđelolikog, i čak prisustvuje prijemu u palati Predsednika koji joj je utamničio oca Eusebija Kanalesa, generala u izgnanstvu, navodnog ubicu pukovnika Paralesa Sonrijentea, a koji će umreti otrovan na kraju pripovesti. Svi likovi koji se pojavljuju u knjizi, vojnici i oficiri, sudije, političari, bogataši i siromasi, moćnici i bednici, predstavljaju sušto ovaploćenje zla, lopove, zajedljivce, gramzivce, lažljivce, bezobzirne ljude, pijance, čankolize i nasilnike; to jest odurna i ogavna stvorenja. I, verovatno, najgori od svih njih nije samo gospodar života i smrti Predsednik lično, pijandura, izdajnik i obmanjivač koji pleće bezbrojne i zakučaste spletke, nego su tu i vojni sudija i oficir, major Farfan, koji u romanu, po naređenju šefa države, čine najsurovija i najsramnija nasilja: prvi kad saslušava, ponižava i kažnjava Fedinu zbog zločina koji je počinio njen muž Henaro Rodas nad Blesanom; a drugi kad zaustavlja Migela Anđelolikog u pristaništu, dok ovaj veruje da putuje u Njujork po Predsednikovom nalogu, hapsi ga, nemilosrdno prebija i smešta u podzemnu ćeliju gde ima samo dva sata svetlosti dnevno, jede splaćine i trune živ, umirujući malo-pomalo, dok ga njegova žena Kamila preko diplomata i političara traži po celom svetu – čak i u Singapuru – verujući da je na sigurnom, samo da bi otkrila, kad je već prekasno, da je Anđeloliki takođe žrtva čudovišta što vrti oko malog prsta živote, smrti i imovinu svega što se kreće na njegovoj teritoriji.

Ono što je lepo i što ovu demonsku knjigu sačinjeno od gnusnih epizoda preobražava u umetničko delo i zbog čega je i danas aktuelna jesu njena formalna struktura i pre svega njen jezik. Kod toga je *Gospodin Predsednik* napravio kvalitativni skok romana na španskom jeziku. Konstruisan je čudesno, a za jezik kojim je napisan više zasluga od časova profesora Rejnoa imaju nadrealizam i drugi avangardni pokreti, moderni u Francuskoj kad je Asturijas pisao roman. I, nesumnjivo, nostalgija za dalekom domovinom, tamo negde na drugom kraju sveta, i godine koje je proveo daleko od nje, na Starom kontinentu, sastajući se s prijateljima iz Južne Amerike u kafetu *Rotonda* na Monparnasu. U tom jeziku ima ponešto automatskog pisanja, mešavine jave i sna – bolje rečeno, košmara – izuzetne poetske muzikalnosti, skupa formi koje pretvaraju priču u veliki romaneskni i poetski spektakl gde stvarnost postaje vodvilj i apokaliptična fantazija u svakoj epizodi.

Početak priče, „Kod Gospodnje porte“, jeste za pamćenje, s kovitlacem prosjaka – sakatih, jednookih, ćoravih, bogalja – koji su se vratili u najprvobitniju bestijalnost i kinje jedan drugoga iz dubina svoje bede i divljaštva. Među njima će se izdvojiti Blesan, strašljivac koga će nedugo zatim ubiti bespotrebno ispaljen metak Henara Rodasa. Na kraju knjige – diktatura je i dalje netaknuta, dabome – Gospodnja porta je porušena, ali ne i jezivi sistem čiji je ona simbol.

Taj jezik nije jednoznačan, to nije španski jezik koji govore svi likovi iz priče. Pripadnici višeg staleža, uprkos svojoj nekulturi, govore manje-više pravilan kastiljanski jezik. To je slučaj s Anđelolikim i s Kamilom, kao i s još šačicom ministara i oficira i sa samim Predsednikom. Međutim, što priča više silazi do slojeva prostijeg naroda, bogatstvo i inovativnost izraza se povećavaju, razgranavaju, uvode se reči, pesme, gramatičke smelosti, neobične metafore, ritmovi, izrazi najčešće povezani s lokalnim insektima, biljkama i drvećem, koji svedoče o divljosti prirodi u unutrašnjosti zemlje, kojom još uvek nije ovladao čovek, zemlje za koju se pogađa da je izolovana i umrtvljena u

vremenu, još uvek bez automobila i aviona, iz koje putovanje u Njujork znači dugu vožnju vozovima i brodovima. Gvatemala se ne pominje ni jedan jedini put, ali nema potrebe za tim; sve ukazuje da je reč o toj nesrećnoj i prelepoj zemlji: njen glavni grad je daleko od mora, okružuju je reke, tropske šume i vulkani, a njen nesrećni narod – koji su zadesile jedino užasne diktature do mnogo kasnijeg vremena od trenutka kad se završava roman, to jest sve do 1950. godine – poseduje, u času kad govori i razmišlja, izvanrednu rečitost, izmišlja reči, fantazira i improvizuje u govoru, neprestano stvara svime što govori i uzvikuje, i stremi ka tome da pretvori javu u san – često paklen – gde se vreme vrti ukrug, oko svoje ose, kao u noćnim morama, a život je pozorišna tragedija koja se ponavlja bez zastoja, gde su ljudska bića puki glumci i, ponekad, mitovi. Samo jedno poglavlje romana – slika ili bolje rečeno mural – XXXVII, „Tohilov ples“, deluje kao da su ga nadahnuli daleki preci iz arheološke prošlosti Maja-Kiće, kao istorijsko ili antropološko prisećanje povezano s prebogatim starinom Gvatemale. Sva ostala pripadaju osavremenjenoj sadašnjosti, u kojoj jedan ubogi narod, izolovan i primitivan, podvrgnut neopisivim užasima brutalnog tamničarskog režima, živi u nemaštini. Ipak, postoji nešto što ga brani i onemogućava da skonča: izvanredna životna snaga kojom se suprotstavlja mučenjima i poniženjima, to tragično postojanje, prožeto zemljom, šumom i životinjama, nesagledivo kreativno kad su u pitanju preživljavanje i jezik. Taj narod je, iz dubine političkog i društvenog beščašća kome je izložen, međutim, kadar da stvara, da obdari sebe ličnošću, da izmisli jezik, muziku, ritmove koji ga oblikuju, daju mu ličnost i garantuju preživljavanje.

Asturijas je u ovom romanu postigao nešto veoma originalno. Jezička lepota knjige nalazi se unutar istorijske istine, gvatemalski narod govori španski jezik na kreativan, ličan način, no romanopisac nije tek puki prepisivač te jezičke stvarnosti, nego je takođe stvaralac, to jest neko ko odabira iz prebogatog izvora načina govora svog naroda i ljudi, pročišćava i dodaje

ponešto iz vlastite uobrazilje, svojih opsesnutosti i dobrog sluha, utiskujući lični pečat. Tako da je *Gospodin Predsednik* takođe kreativno delo, istinski *tour de force*,* veoma originalan i kreativan, možda bliži poeziji nego naraciji ili redak savez to dvoje.

Mnoge epizode iz pripovesti počinju na način koji bismo mogli nazvati realističkim, ali, korak po korak, povučeni tom dinamikom kojom je obdaren njen jezik u izgradnji, jezik pesničke prirode, to jest vizionarski i metaforičan, one napuštaju teren realnosti i objektivnosti i postaju legenda, san, teatar, mit, fantazija. Zbog toga je ovaj roman jedinstven i, iznad svega, on je zato inovativan i poseduje književnu vrednost koja nije ništa izgubila za sve vreme otkako je objavljen. Pola stoleća nakon što je napisan, *Gospodin Predsednik* je i dalje jedna od najoriginalnijih tvorevina latinoameričke književnosti.

Nostalgija za njegovom drevnom zemljom zacelo je odigrala važnu ulogu u stvaranju ovog romana. U isti mah, razdaljina između Asturijasa i Gvatemale – on je živio u Parizu – davala mu je slobodu kakvu u Latinskoj Americi nisu imali mnogi pisci koji su, dok su živeli u njoj, naporedo s tim trpeli tu brutalnost i upravo zato bili sprečeni da rade sasvim slobodno, bez straha od progona i od cenzure. Verovatno ni Migel Anhel Asturijas nije bio potpuno svestan veličine knjige koju je napisao. I da je više neće napisati, pošto su njegovi kasniji romani, priče i pesme mnogo bliži toj uskogrudnoj i pomalo demagoškoj književnosti „angažovanih“ romana ranije napisanih o diktatorima i koje je on sam reklamirao, ne uviđajući da je velika zasluga *Gospodina Predsednika* u tome što je prekinuo s takvom tradicijom i uzdigao narativ našeg kontinenta znatno iznad književnosti koja ju je dotad predstavljala.

Madrid, 27. mart
2020. godine

* Fr.: maestralan ili briljantan podvig. (Prim. prev.)

**GOSPODIN
PREDSIEDNIK**

PRVI DEO

21, 22. i 23. april

I

KOD GOSPODNE PORTE

... Plamti, lučo plamena, Lucifere od plamkamen! Nalik na uporno zujanje u ušima čulo se bruhanje zvona uz molitvu, tegoban prelazak iz svetlosti u tminu, iz tmine u svetlost. Plamti, lučo plamena, Lucifere od plamkamen, nad trulim plemenom! Plamti, lučo plamena, nad trulim plemenom, Lucifere od plamkamen! Plamti, plamti, lučo plamena... plamena... plamti... plamti, lučo plamena... plamti, lučo...!

Prosjaci su se vukli po ašćinicama na tržnici, izgubljeni u senci ledene katedrale, na putu ka Trgu oružja, duž ulica širokih poput mora, u gradu koji je lagano ostajao iza njih, čamotan i usamljen.

Noć ih je okupljala u isto vreme kad i zvezde. Sabirali su se da spavaju kod Gospodnje porte a zajednička im je bila jedino beda, ružili su jedni druge, vređali se preko volje s bulumentom neprijatelja što su tražili kavgu, često su se koškali laktovima a pokatkad su se gađali zemljom i svime što bi im palo pod ruku, i pošto bi besno ispljuvali jedni druge, ujedali su se. Ni jastuka ni poverenja nikad nije nalazila ta porodica srodnika sa đubrišta. Legli bi odmičući se od ostalih, ne skidajući odeću, i spavali poput lopova, glave naslonjene na svoju vreću s

blagom: otpacima mesa, poderanim cipelama, okrajcima sveće, šakom-dve barenog pirinča umotanog u stare novine, bajatim pomorandžama i bananama.

Čovek ih je mogao videti na stepenicama kod porte, okrenute ka zidu, kako broje novac, grizu niklenjake da bi proverili jesu li lažni, razgovaraju sami sa sobom, pregledaju provijant za jelo i za rat, jer oni su ratovali na ulici naoružani kamenicama i skapularima,* i kradomice gutaju nasuvo parčiće hleba. Nikad se nije doznalo da su pomogli jedan drugome; škrti sa svojim otpacima, kao i svi prosjaci, radije su ih davali psima nego sadrugovima u nevolji.

Najedeni i s novcem u maramici sa sedam čvorova vezanoj oko pupka, izvalili bi se na tlo i usnuli sanjajući uskomešane, tužne snove; noćne more u kojima su gledali kako u blizini njihovih očiju promiču izgladnele svinje, mršave žene, psi polomljenih kostiju, točkovi kočija i utvare redovnika što su ulazili u katedralu u pogrebnoj povorci, a ispred njih je hodila pantljičara meseca razapetog na ljutom mrazu. Tu i tamo, u najlepšim trenucima sna, budila ih je vriska idiota koji se osećao izgubljeno na Trgu oružja. Tu i tamo, jecaji slepice što je sanjala da su svuda po njoj popale muve, kako visi na kuki, nalik na meso u kasapnicama. Tu i tamo, koraci patrole što je sprovodila nekog političkog zatvorenika šutirajući ga i šaketajući, a za njom su išle žene brišući mu krvave tragove maramicama mokrim od suza. Tu i tamo, hrkanje bolesnog šugavca ili disanje gluvoneme trudnice koja je plakala od straha zato što je osećala dete u utrobi. Ipak, idiotov vrisak je bio najžalosniji. Parao je nebo. Dug vrisak što mu se otimao iz grla, i nije zvučao ljudski.

Nedeljom bi se usred te neobične družine stvorio pijanac, i zaspavši, dozivao je majku roneći suze kao malo dete. Kad

* Sličica sveca koju katolici nose oko vrata kao amajliju, tako da visi na grudima, a ponekad dve, jednu na grudima i drugu na leđima. (Prim. prev.)

bi idiot začuo reč „majka“, koja je iz pijančevih usta zvučala i kao kletva i kao žalopojka, ustajao je, iznova se obazirao svuda uokolo s kraja na kraj porte, preko puta, i nakon što bi se sasvim razbudio i probudio ostale prosjake svojom vriskom, plakao je od straha a plač mu se stapao s pijančevim suzama.

Lajali su psi, čuli su se glasovi, a oni najljući su se dizali s tla da vriska i dreka budu još glasnije, ne bi li umuknuo. Neka umukne ili neka dođe Policija. Međutim, Policija tu nije prilazila ni za živu glavu. Niko od njih nije imao novca da plati kaznu. „Živela Francuska!“, uzvikivao je Šepavac usred dreke i poskakivanja idiota koji je postao meta podsmeha prosjaka otkako je ćopavi ugursuz poganog jezika preko nedelje, poneki put noću, oponašao pijanca. Šepavac je oponašao pijanca a Blesan – taj nadimak su dali idiotu – koji je, dok je spavao, odavao utisak da je mrtav, prenuo bi se kod svakog povika ne obraćajući pažnju na prilike na tlu umotane u rite od ćebadi koje su mu, videvši da je napola lud, svadljivo dobacivale nepristojne reči i prodorno se smejale. S očima daleko od nakaznih lica svojih sapatnika, nije ništa video, nije ništa čuo, nije ništa osećao, izmoren od plača, i zaspao bi; ali pošto bi utonuo u san, budio ga je, u igri koja se ponavljala svake noći, glas Šepavca:

– Majko...!

Blesan bi naprečac otvorio oči, poput nekoga ko sanja da se okreće u praznom prostoru; širio je zenice sve više i više, i sav bi se skvrčio, ranjene utrobe kad bi mu potekle suze; zatim bi malo-pomalo zaspao, kad bi ga savladao san, tela gotovo očvrslog kao štirak, s odjekom mučnine u slomljenoj svesti. Ali kad bi zaspao, čim bi zaspao, glas još jednog prekrivača s ustima ga je budio:

– Majko...!

Bio je to glas Udovice, izopačenog mulata koji je, između dva napada smeha, kriveći lice poput neke starice, verglao dalje:

... majko milosrđa, nado naša, Bog te spasao, k tebi vapijemo mi prognani što izigravamo budale...*

Idiot se budio smejući se, činilo se da su i njemu samom smešne njegove muke, glad, srce i suze što su mu kapale na zube dok su se prosjaci provaljivali od smeha, aha-ha-ha-ha-ha, od smeha, od smeha... aha-ha-ha-ha-ha...; soptao je trbonja s brkovima umazanim od gulaša, i od smeha se upišao jednooki kukavac što je kao jarac treskao glavom o zid, a slepci su se bunili pošto nije moglo da se spava od te halabuke, i Komarac, slepac bez obe noge, pošto takav način zabave priliči seka-persama.

Nisu marili šta slepci govore i to ih se doticalo koliko i lanjski sneg, a Komarca nisu ni slušali. Ko bi još hajao za njegova razmetanja! „Ja sam proveo detinjstvo u artiljerijskoj kasarni, gdi su udarci kopitima mula i čizmama oficira napravili od mene čoveka čiji posao su konji, i to mi je u mladosti poslužilo da teram po ulicama kola s orguljicama! Ja, koji sam ostao bez očiju u jednoj terevenki ne znajući kako, bez desne noge u drugoj terevenki ne znajući kad, a bez leve u trećoj, udario me automobil, ne znajući gdi!...“

Iz priče prosjaka se među meštanima pročulo da Blesan poludi kad čuje da mu se pominje majka. Nesrećnik je špartao ulicama, trgovima, dvorištima i tržnicama upinjući se da umakne svetini koja mu je ovde, onde, u svako doba dana i noći dovikivala, kao kletvu s nebesa, reč „majko“. Ulazio je u kuće u potrazi za pribežištem, ali iz kuća su ga isterivali psi ili sluge. Izbacivan je iz bogomolja, iz prodavnica, odasvud, niko nije mario što je umoran kao životinja za vuču ni za njegove oči čiji pogled je, uprkos beslovesnosti, molio za oprostaj.

Veliki grad, neizmerno veliki za njegov umor, postao je mali za njegov jad. Noći ispunjene stravom smenjivali su dani ispunjeni proganjanjem, šikanirali su ga ljudi kojima nije bilo

* Parafraza stihova iz pesme posvećene Devici Mariji *Salve Regina* (lat.: Zdravo, kraljice). (Prim. prev.)

dovoljno što mu viču: „Blesavko, u nedelju ćeš da se ženiš svojom majkom... staricom... bum-tras... čvarak i prsluk“, nego su ga udarali i cepali mu odeću u froncle. Dok su mu za petama bili derani, sklanjao se u siromašne četvrti, ali tamo ga je snalazila još crnja i gora sudbina; tamo, gde su svi bili na ivici nemaštine, ne samo da su ga vređali nego su ga, videvši da izbezumljeno trči, gađali kamenicama, crknutim pacovima i praznim konzervama.

Iz jedne od tih četvrti popeo se do Gospodnje porte jednog dana kao što je današnji, u vreme molitve, povređenog čela, bez šešira, vukući za sobom rep papirnog zmaja koji su mu, povrh svega što ga je snašlo, zakačili pozadi. Plašile su ga senke zidova, koraci pasa, lišće što je padalo s drveća, neujednačeno okretanje točkova vozila... Kad je stigao do porte, gotovo po noći, prosjaci, okrenuti ka zidu, brojali su i prebrojavali svoju zaradu. Šepavac se dokačio s Komarcem kavge radi, gluvonema žena je trljala stomak, za nju neobjašnjivo narastao, a slepica se njihala u snu okačena za kuku, dok su svuda po njoj popale muve, nalik na meso u kasapnicama.

Idiot se stropoštao na tlo polumrtav; noćima i noćima nije oka sklopio, danima i danima nije stao. Prosjaci su ćutali, češali se od ujeda buva i nisu mogli da zaspe, osluškujući korake žandara što su išli levo-desno po slabo osvetljenom trgu i kako zveckea oružje stražara, sablasti umotanih u prugasta ponča, koji su na prozorima obližnjih kasarni bdeli spremni za rat, kao i svake noći, čuvajući Predsednika Republike, čija adresa je bila nepoznata zato što je stanovao van grada, čas u jednoj čas u drugoj kući, kako li spava, pričalo se da spava kraj telefona s bičem u ruci, i u koliko sati, jer njegovi prijatelji su tvrdili da ne spava nikad.

Gospodnjom portom se kretala jedna prilika. Prosjaci su se skupili kao crvi. Na škripanje vojničkih čizama graktanjem se oglašavala zloslutna ptica u tamnoj noći, kojom se moglo brodit, bezdanoj...

Šepavac protrlja oči; u vazduhu se osećala, teška kao tuč, pretnja da se bliži smak sveta, i odvрати sovi ušari:

– Ene, ene, neka ti so i paprika...; nisi mi se zamerila niti sam ti šta dužan, prokleta da si, glas ti je ružan!

Komarac se izbećio. Vazduh je boleo kao pred zemljotres. Udovica se krstio među slepcima. Jedino je Blesan bezbrižno spavao, napokon, i hrkao.

Prilika zastade – lice joj se krivilo od smeha – pride idiotu na vrhovima prstiju, i u šali doviknu:

– Majko!

Nije stigao da izgovori ništa više. Odbačen s tla zbog uzvika, Blesan je kidisao na njega, i ne dajući mu vremena da upotrebi oružje, zario mu je prste u oči, zubima mu smrskao nos a koljenima ga udarao po genitalijama dok nije ostao nepomičan.

Prosjaci su užasnuto zažmurili, ušara je opet proletela a Blesan je umakao mračnim ulicama, poludeo pod dejstvom strahovitog uzbuđenja.

Slepa sila je maločas lišila života Hosea Paralesa Sonrijentea, iliti Mulaša.

Razdanjivalo se.

II

KOMARČEVA SMRT

Sunce je mestimično pozlačivalo ravne krovove s ispustima Druge policijske stanice – ulicom bi prošao poneko – protestantsku kapelu – videla su se poneka otvorena vrata – i zgradu od cigala koju su radili zidari. U stanici su zatvorenike očekivale, sedeći u dvorištu – gde kao da je uvek padala kiša – i na kamenim klupicama po mračnim hodnicima, grupe bosonogih žena, držeći košaru s doručkom na mreži za ležanje od sukanja raširenoj od jednog do drugog kolena i s buljucima dece, mališana priljubljenih uz obešene dojke i starijih koji su zevanjem pretili hlebovima u košari. Žene su jedna drugoj tiho pričale svoje jade, neprestano plaćući, brišući suze vrhom rebosa.* Jedna starica, malarična i buljava, ćutke se kupala u suzama, kao da stavlja do znanja da je majčinska muka najgorča. Međutim, za zlo nema leka u ovom životu i u toj zloslutnoj čekaonici, pored dva-tri zapuštena drvceta, česme bez vode i bezbojnih policajaca koji su na dežurstvu čistili celuloidne okovratnike pljuvačkom, ženama je preostajala jedino božja pomoć.

* Šp.: *rebozo*, odevni predmet sličan šalu, u upotrebi u Meksiku i Srednjoj Americi. (Prim. prev.)